

הרב ד"ר ליאו בק - מנהיג רוחני בגטו טרזיינשטאט (1943-1945) –

ד"ר מרגלית שלאין

ב-28 בינואר 1943 גורש הרב ד"ר ליאו בק, מנהיגה הרוחני של יהדות גרמניה ונציגה הרשמי כלפי הרשויות, בהוראתו של אדולף אייכמן, מברלין לגטו טרזיינשטאט, יחד עם ראשי הקהילות היהודיות שנותרו בגרמניה, באוסטריה ובבוהמיה-מוראביה ואנשים שסביבה בעמדות מפתח בקהילות הללו.

מיד עם הגעתו, צורף ליאו בק, כחבר כבוד למועצת-הזקנים בגטו, במעמד של אורח המועצה, תפקיד מחוסר סמכויות, שהיה ייצוגי בלבד. בזכות אישיותו והתפקידים שמילא בעבר: יושב-ראש 'ההתאחדות הארצית של יהודי גרמניה', וקודם לכן כנשיא 'הנציגות הארצית של היהודים הגרמנים', ובזכות מקומו המרכזי בארגונים יהודיים בגרמניה ובעולם היהודי, זכה הרב בק למעמד מיוחד בגטו טרזיינשטאט ושימש שם סמכות רוחנית לרבים.

הוא הפגין סולידריות עם אסירי המחנה, ולמרות גילו ומעמדו, עמד על כך שישולב תחילה בשירות העבודה הכללי, ובמשך כארבעה חודשים, עד ליום הולדתו השבעים, עבד בגרירת קרונות אשפה.

לאחר מכן, התמסר בק לעבודות סעד, בעיקר למען הקשישים המזנחים מגרמניה. הוא לא מילא באותה עת, תפקיד רשמי, אך תרם למחנה מעצם יוקרתו, חיזק וניחם והפיח באסירים תקווה בעת משבר.

רועה רוחני

תרומתו החשובה ביותר של בק לחיי הגטו הייתה בדרשותיו ובהרצאותיו, בנושאי מהות היהדות ובפילוסופיה כללית, שעודדו את האסירים הכלואים והרחיבו את גבולות עולמם וקרבו יהודים מתבוללים רבים למסורת ישראל. "הרב הזה הגיש לנו את מורשתנו כמו שי. התנ"ך ברוח ההשכלה". בק חיזק את רוחם והעניק נחמה ותקווה לרבים ככלל, וקיים בנוסף, פגישות פרטיות רבות עם אנשים שפנו לשאול בעצתו.

כרב שימש ליאו בק רועה רוחני לאסירים היהודים בטרזיינשטאט, "כאשר צועד היה בשבת זקף קומה ובבגדי חג דרך המחנה לבית הכנסת בקסקטין מאגדבורג, השתררה תחושת שבת", והיה שותף לתפילות בציבור, שנערכו בכל מקום ובכל שעה.

הוא התייחס בכבוד ובסובלנות כלפי כל עמיתיו בני האדם. הקתולים במחנה, שגורשו לטרזיינשטאט בשל היותם "יהודים לפי תורת הגזע". כיבדו אותו במיוחד, ולעיתים קרובות היה אורח בפגישותיהם.

גם כשלא נשא בתפקיד רשמי היה בק, בר-שיח והשפעה על אישים בולטים בהנהגה היהודית בגטו ובמיוחד על זקני-היהודים ד"ר פאול אפשטיין והרב, ד"ר בנימין מורמלשטיין.

יחסיו של בק עם אפשטיין

בק הכיר מקרוב, את אפשטיין, שהגיע לטרזיינשטאט מברלין באותו זמן, לכהן שם כזקן-היהודים השני בגטו, מעבודתם המשותפת בין השנים 1933-1941 בהנהלת 'הנציגות הארצית של היהודים הגרמנים', ובהנהלת 'ההתאחדות הארצית של היהודים בגרמניה'.

יחסיו של בק עם אפשטיין בטרזיינשטאט, היו מתוחים. בק חלק בכמה הזדמנויות על התנהגותו של אפשטיין כזקן-היהודים. למשל, בסכסוך המתמשך בינו לבין ד"ר קארל לוונשטיין, שהיה ראש המשטרה ומנהל שירותי הביטחון בגטו, בעניין קיפוח תזונת הזקנים בגטו. לדברי לוונשטיין, נטה בק לצדו, וזלזל בהתייחסותו של אפשטיין לעניין.

העדפת הצעירים במזון ניתנה על-ידי מועצת הזקנים בגטו טרזיינשטאט בניסיון להציל את הצעירים-עתידי העם, ואילו אפשטיין תמך בהם משום שעבודתם החיונית הייתה המסד להמשך קיומו של הגטו. כרב וכאדם זקן, מצוקת הזקנים האומללים מגרמניה הייתה קרובה לליבו, של בק והוא התקשה, להשלים עם העדפת הצעירים במזון על חשבון הזקנים, שננקטה על-ידי זקני-הגטו הצעירים ממנו בדור. ועם כל זאת, נמנע בק למתוח ביקורת גלויה על אפשטיין בתקופת שהותו בגטו וגם בשיחותיו אחרי המלחמה.

מול מעשי התרמית הגרמניים

באביב 1944 עברה העיר טרזיינשטאט "יפוי" אינטנסיבי, שכלל גם שילוחים המוניים, לקראת הביקור של משלחת הצלב-האדום הבינלאומי ב-23 ביוני 1944.

ליאו בק ציין את יום הביקור של המשלחת הבינלאומית כאחד הקשים ביותר של כל תקופת הגטו, עקב האכזבה המרה של ההנהגה היהודית ויהודי הגטו מהנציגים מחוץ לארץ, שלא גילו אפילו מאמץ קטן כדי לגלות את האמת על טרזיינשטאט, "הדבר ערער את המורל שלנו. חשנו נטושים ונשכחים".

באוגוסט 1944, נאלץ בק להשתתף אישית בתרמית נוספת של מערכת התעמולה הגרמנית, בסרט תעמולה "תיעודי", המציג כביכול באופן אובייקטיבי ואותנטי את טרזיינשטאט כ'אזור התיישבות יהודית'. מפקד המחנה, קארל ראם, וידא באופן אישי את השתתפותם של אסירים בעלי מוניטין בינלאומי בסרט, שביניהם נראה בבירור ליאו בק.

יחסיו של בק עם מורמלשטיין

בשלהי אוקטובר 1944 הוטל על מורמלשטיין, זקן-היהודים בפועל, לכוון מחדש את הגטו המעורער, שאיבד במשך חודש אחד כשני שלישים מאוכלוסייתו. המינהל-העצמי היהודי בגטו טרזיינשטאט אורגן מחדש, וב-13 בדצמבר 1944, בחרה המפקדה הגרמנית מועצת-זקנים חדשה בראשותו של מורמלשטיין, שנתמנה עתה רשמית לזקן-היהודים השלישי בגטו. הרב ד"ר ליאו בק, נבחר למועצת-הזקנים, כנציג יהדות גרמניה, וגם כיושב-ראש המועצה וממלא-מקום זקן-היהודים וכמנהל מחלקת הסעד במינהל-העצמי היהודי בגטו.

בק, שניהל בפועל את מחלקת הסעד כבר מסתיו 1944, השתדל להרחיב את מוסדות הסעד לשפר את מזונם ואת מגוריהם של הזקנים, שרובם היו יהודים מגרמניה ומאוסטריה. בתחום זה היו מורמלשטיין ובק בדעה אחת, ופעלו בשיתוף פעולה מלא לשפר את המצב.

ב-16 באפריל 1945, הגיעה לטרזיינשטאט משלחת מטעמו של קורט בכר: ד"ר רודולף קסטנר - נציג הג'וינט, ואנשיו של אייכמן: הרמן קרומיי, ואוטו הונשה, כדי לערוב לביטחון היהודים האסורים. קסטנר פגש במהלך הביקור את ליאו בק וביקש ממנו למסור לאסירי המחנה "שכולם ישוחררו בעתיד הקרוב ושאין לחשוש מפני השעות האחרונות".

התמודדותו של בק עם המידע על השמדת היהודים ב'מזרח' והביקורת עליו

בראיון לאחר המלחמה, הודה בק, שכבר באוגוסט 1943, בהיותו בטרזיינשטאט, שמע על קיום תאי הגז באושוויץ ממהנדס צ'כי בשם גרינברג. ידיעה זו איששה ידיעות שהגיעו אל בק, בעודו בברלין, על המתת יהודים בגז, בקיץ 1941. בק הסיק כבר אז "שגורלם של היהודים שהוסעו מזרחה היה עבודת פרך או מוות". בק התלבט קשות בשאלה, האם מחובתו לשכנע את גרינברג לחזור על דבריו לפני מועצת-הזקנים. הוא החליט לשמור את הדבר בלבד ולא לגלותו לאיש, פן ייודע הדבר בגטו ותימנע מהכלל שארית התקווה לחיים.

במאי 1945, מיד לאחר השחרור, התוודה בק בפני מכרו, היינריך ליברכט שגורש לאושוויץ וחזר עתה לטרזיינשטאט - שידע כי המגורשים מהמחנה נידונים למוות, ושהתלבט, האם צריך היה לארגן התנגדות יהודית, שתביא כליה מידית, או לא לעשות זאת :

"שיש להניח שיהרגו את אלה שאינם מסוגלים לבצע עבודה קשה, ושאת אלה שמסוגלים לעבוד, יעבדו בתעשיית המלחמה עד להמתתם ברעב - את המטרה הזו של הגסטאפו, אני ידעתי. היו לי אז ייסורי מצפון, האם לקצר את העינויים של אלה שמיועדים לשילוח על-ידי רצח שנגרום בעצמנו, או שצריך לתת סיכוי שאחידים ישרדו, גם אם יהיו מעטים. לבסוף אמרתי לעצמי: אפילו אם רק אחד יישאר בחיים, אסור להקריב אותו".

כשנודע לבק שאחידים מהמגורשים שרדו, התחזק בדעתו, שצדק בהכרעתו הקשה שלא לספר בגטו את האמת על ההשמדה.

בקרב שרידי גטו טרזיינשטאט היו כאלה שערערו על החלטתו הגורלית של בק להעלים את האמת מאסירי הגטו והיו שהצדיקו אותה. ואולם, אין ספק, כי ההכרעה להעלים את הידיעות על גורל המגורשים ל'מזרח', מפני ההמונים המצויים בסכנה, עלתה לבק במחיר אישי כבד.

מעורבותו ומסירותו של בק כלפי מפוני מחנות הריכוז

מה-20 באפריל ועד ה-6 במאי, הגיע לטרזיינשטאט גל משלוחים ובהם כ-13,000 אסירים שפוננו ממחנות הריכוז, מוזלמנים וחולים בשחפת ובטיפוס הבהרות, שקליטתם בגטו לוותה בקשיים עצומים. חוסר האפשרות להפריד בין המוני האסירים המפונים לבין האסירים הוותיקים במחנה, המחסור בתרופות ובצוות רפואי, ובהיגיינה מינימלית, גרמו להתפשטות מחלת טיפוס הבהרות ביניהם, שהפכה למגפה בימים האחרונים לפני השחרור ולאחריו. בלית בררה הושמו הבאים בהסגר, בצפיפות נוראה, ונדונו למוות אכזרי.

ב-5 במאי 1945, עזבו הגרמנים את טרזיינשטאט ומורמלשטיין התפטר מתפקיד זקן-היהודים וליאו בק מילא את מקומו.

לאחר השחרור, דרשו האסירים החולים בטיפוס לבטל את ההסגר עליהם ולהצטרף לשאר האסירים במחנה. ליאו בק נכנס לקסרקטין החולים והודיע להם שביטול ההסגר יגרום לתמותה בקרב המשוחררים ושהגיע אליהם על מנת להישאר איתם. אמנם לא יכול היה לעזור לרובם לחזור לחיים, אבל הוא בא להעניק להם אהבה. בסוף, הם עמדו על כך שיעזוב, כדי שלא יידבק אף הוא במחלה.

שליח מיוחד, מייג'ור פטריק דולן, הגיע למחנה והודיע לבק, שיש לו רישיון לנסיעה מיידית לאנגליה אך הוא סירב להצעה. הוא סבר שמתפקידו להישאר עם החולים במחנה, שנזקקו לניחומים שהקלו על סבלם של החיים ובכדי לקבור בכבוד את המתים.

ב-21 ביוני 1945 הוסע בק על ידי הרוסים לפראג והוטס לפריז, וב-3 יולי נחת בגמל התעופה של לונדון, לפגוש את בתו.

הרב ליאו בק, שימש מנהיג רוחני ומופת לאסירים הכלואים בטרזיינשטאט, במאבק לשמירת זהותם ויהדותם, וסימל את ניצחון בן התרבות כנגד מאמצי הגרמנים למחוק את אנושיותם – להופכם למִסְפָּר- לאין.